VAIKAIČIŲ VERTYBIŲ SISTEMOS, SUSIFORMAVUSIOS IŠ BENDRAVIMO SU SENELIAIS PATIRTIES, YPATUMAI: KOKYBINĖ ANALIZĖ

LORETA GUSTAINIENĖ

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

UGNĖ PAUKŠTĖ

UAB „NORTHCLIFFE LIGHTING“

Straipsnyje analizuojamos vaikaičių vertybės, susiformavusios iš bendravimo su seneliais patirties, atkreipiant dėmesį į bendravimą tarp kartų lemiančius ypatumus. Kokybiniame tyrime dalyvavo dvylika vyresnio amžiaus paauglių, kurie buvo apklausti naudojant pusiau struktūruotą interviu. Vertybės buvo analizuojamos remiantis kartų solidarumo modeliu ir M. Rokeacho (1973) universalių vertybių sąrašu. Rezultatai atskleidė, jog vaikaičiai, atsižvelgdami į bendravimo su seneliais patirtį, yra suformavę vertybių sistemą, atskleidžiančią kartų solidarumo koncepciją.

Pagrindiniai žodžiai: senelystė, vertybės, vertybių sistema, vaikaičiai.

ĮVADAS

XXI a. įvairiose viso pasaulio visuomenių gyvenimo srityse vyksta pokyčiai, ypatingą poveikį darantys jaunajai kartai. Didelė dalis vystymosi psichologų teigia, kad psichologiškai ir socialiai saugi šeimos aplinka yra asmens raidos pagrindas (South, Krueger, Johnson, Iacono, 2008). Seneliai, priklausantys vienai iš išplėstinės šeimos grandžių, tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai veikia vaikaičių vystymąsi ir santykius tarp tėvų, senelių ir vaikų (Breheny, Stephens, Spilsbury, 2013; Bridges, Roe,

Dunn, O'Connor, 2007). Kadangi žmogus greičiausiai vystosi vaikystėje ir ankstyvojoje paauglystėje, galima manyti, kad ir vertybių sistema sparčiausiai formuojasi šiame amžiuje, o vėlyvojoje paauglystėje ir suaugusiojo amžiuje mažai kinta. Lietuvoje panašūs tyrimai yra pavieniai, dėl to, atlikdami šį tyrimą, sutelkėme dėmesį į vaikaičius, žengiančius į suaugusiojo amžių, bei jų bendravimo su seneliais patirties aspektus, galinčius veikti vaikaičių vertybių sistemą.

VERTYBIŲ SISTEMOS SAMPRATA IR YPATUMAI

Vertybės – teigiamos ypatybės (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2000), psichologinėje literatūroje suprantamos kaip „daiktas, procesas ar reiškiny, kuriam asmenybė teikia didžiausią reikšmę, santykis, su kuriuo asmenybės ego yra svarbus ir kuris lemia asmenybės veiklos kryptingumą“ (Suslavičius, 2006). Trumpai tariant, vertybė – tai, kas žmogui jo gyvenime svarbiausia (Želvys, 2007). Rokeachas (1973) apibrėžė vertybes kaip ilgai trunkančius žmogaus įsitikinimus, kad tam tikras elgesio būdas ar pasiekta būseną (kaip gyvenimo tikslas) yra asmeniškai ar socialiai priimtinesnė, mėgstamesnė, palyginti su kitais, priešingais elgesio būdais ir gyvenimo tikslais (Debats, Bartelds, 2005; Rokeach, Regan, 1980, cit. Blaževičienė, 2007).

Vasiliauskas (2005) akcentavo, kad sąvokai „vertybė“ būdinga aprėpti daugelį prasmų, dėl to, žvelgiant per socializacijos prizmę, vertybėmis tampa tie įsitikinimai, kurie yra laisvai pasirinkti iš kelių alternatyvų bei draugų ir vyresniųjų pripažinti bei vertinami. Kučinskienė ir Giedrė (2007) mano, kad vertybės atsiranda iš asmeninės žmogaus patirties (pvz., pagarba, atvirumas ir pan.), gali būti perduodamos iš kartos į kartą (pvz., darbštumas, tikėjimas ir pan.), jas lemia aplinka (pvz., išsilavinimas, bendradarbiavimas, lygybė ir pan.). Vertybiniai įsitikinimai tarpusavyje yra susiję reikšmingais ryšiais ir egzistuoja žmogaus sąmonėje kaip hierarchinė struktūra (Debats, Bartelds, 2005; Rokeach, Regan, 1980, cit. Blaževičienė, 2007). „Psichologijos žodyne“ (1993) ši hierarchiškai nustatyta sistema vadinama „*vertybių sistema* – kurioje asmuo sąmoningai ar nesąmoningai renkasi vieną vertybę ar idealą labiau nei kitą“.

Vengrų psichologas Rokeachas išskyrė dvi vertybių grupes: terminalines (18) – gyvenimo tikslus ir instrumentines (18) – elgesio būdus, priemones siekti tikslų, iš viso – 36 vertybes (Steward, 2004) (žr. 1 lentelę). 1 lentelėje pateiktomis vertybėmis šiame darbe bus naudojamos kaip atraminis universalių vertybių rinkiniu, palengvinančiu vaikaičių vertybių, perimtų iš bendravimo su seneliais patirties, atskleidimą.

1 LENTELĖ. M. ROKEACHO IŠSKIRTOS VERTYBĖS

	Terminalinės vertybės	Instrumentinės vertybės
1.	Tikra draugystė	Linksmumas
2.	Meilė	Ambicijos
3.	Savigarba	Gebėjimas mylėti
4.	Sveikata	Tvarkingumas
5.	Vidinė harmonija	Savikontrolė
6.	Lygybė	Gabumai
7.	Laisvė	Drąsa
8.	Malonumai	Mandagumas
9.	Socialinis pripažinimas	Sąžiningumas
10.	Išmintis	Kūrybiškumas
11.	Išganymas	Savarankiškumas
12.	Laimingas šeimyninis gyvenimas	Protas
13.	Nacionalinis saugumas	Tolerantiškumas
14.	Sėkmė siekiant tikslų	Racionalumas
15.	Pasaulio grožis	Nuolankumas
16.	Pasaulinė taika	Paslaugumas
17.	Materialiai aprūpintas gyvenimas	Atsakingumas
18.	Aktyvus gyvenimas	Atlaidumas

Kalbant apie laipsnišką vertybių integraciją svarbu atkreipti dėmesį į jų sklaidos šaltinius. Dauguma autorių įvardija šeimą kaip pirmą, pagrindinį ir svarbiausią vertybių šaltinį. Leliūgienė (2003) šeimą įvardijo kaip pagrindinį vaiko socializacijos veiksnį, kurio dėka jis įgyja esminių socialinių žinių, susiformuoja įgūdžius ir gebėjimus, perima vertybes ir idealus, taisykles ir normas, būtinas gyventi jį supančioje aplinkoje. Petrulytė (2003) pabrėžė, kad vertybes galima paveldėti iš tėvų, jų auklėjimo, diegiamo požiūrio, normų laikymosi ir pan. Quénart ir Charpentier (2013) išskiria močiutes, kaip polių, apie kurį susiburia šeima ir kuris įamžina šeimos tradicijas. Iš kartos į kartą perduodamos vertybės apima kasdienio gyvenimo foną – praktines ir teorines žinias (Quénart, Charpentier, 2013). Šeimai keliamas uždavinys – organizuoti auklėjamąjį procesą racionalių pažinimo ir emocinių vertybių lygmeniu (Radziulienė, 2007).

PASKUTINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ VERTYBIŲ SISTEMOS YPATUMAI

Vertybių mokomasi ankstyvuoju tarpasmeninio bendravimo laikotarpiu. Jau ikikalbiniai dialogai sukuria aplinką vertybių formavimuisi, taigi kultūros vertybės anksti vaikystėje tampa vaiko tikėjimo sistemos dalimi. Tačiau iki paauglystės ši moralė yra išorinė, ji labai priklauso nuo vaiko aplinkos (Ivanauskaitė, 2009, cit. Šnirienė, 2009). Ir nors vaikystėje išmokstama skirti „gera“ – „bloga“, „teisinga“ – „melaginga“, „gražu“ – „negrazu“ ir pan., bet tik paauglystėje ir jaunystėje geriau įsisąmoninamos bei įprasminamos vertybės. Bet, pasak Kuzmicko (2001), individo vertybės, veikiamos įvairių vidinių ir išorinių veiksnių, nuolat kinta: žmogus atranda naujas vertybes, naujus ankstesnių savo vertybių aspektus, vienas keičia kitomis.

Daugeliu atveju besiformuojančios asmenybės individuali vertybių sistema daugiau ar mažiau atitinka konkrečioje socialinėje aplinkoje egzistuojančias vertybes ir standartus, nes jau ankstyvuosiuose raidos etapuose dėl auklėjimo, mokymo, modeliavimo ir kitų socialinių poveikių asmenybė įsisavina socialiai priimtino elgesio standartus (Gricienė, 2005).

SENELIŲ BENDRAVIMO SU VAIKAIČIAIS YPATUMAI

*Senelystė*¹ apibūdinama kaip vystymosi procesas, kuris prasideda tada, kai žmonės jau įvykdę tėvų pareigas (Mueller, Elder, 2003). Senelystė neturi aiškiai apibrėžtų teisių ir pareigų, tik bendrus lūkesčius. Vienas pagrindinių iššūkių šiame tarpsnyje – rasti ribą tarp subalansuoto ryšio su vaikaičiais ir jau suaugusių vaikų teisių auginti vaikus pagal savo vertybes. Norint tai pasiekti, santykiai tarp kartų yra grindžiami draugyste ir rūpesčiu (Breheny et al., 2013).

Senelių santykių su vaikaičiais kūrimas apibūdinamas Neugarten ir Weinstein (1964, cit. Barber, Tremblay, 2002; Woodbridge, Buys, Miller, 2011) išskirtais penkiais **senelystės stiliais**: *formaliu*, kai seneliai nesikiša į vaikaičio auginimą ir nedalija patarimų, o domisi vaikaičiu, mėgaujasi malonumu su juo bendrauti; *tolimu*, kai seneliai yra geranoriški, bet nutolę ir bendrauja su vaikaičiu retai, tik per šventes ir gimtadienius; *pakaitinių tėvų*, kai seneliai tampa pagrindiniais vaikaičių prižiūrinčiais asmenimis; *linksnu mylinčiu*, kai seneliai yra vaikaičio žaidimų draugai, besimėgaujantys bendra laisvalaikio veikla; *šeimos išminties rezervuaru*, kai seneliai yra autoritetinga figūra, galingas vadovas, besidalijantis įgūdžiais ir žiniomis. Seneliai, kalbėdami apie santykį su vaikaičiais, išskyrė tokias jiems svarbias temas kaip paveldo, meilės, pagarbių santykių ir pamokymų-siekių esmė. Seneliai puoselėjo vaikaičių sveikatą, įskaitant ir išmintį, siekdami išauginti asmenybę ir joje išsaugoti savą kultūrą (Vakalahi, Taiapa, Ware, 2013).

Bengtsono (2001) kartų solidarumo – paramos mainų tarp skirtingų šeimos narių – modelis gerai sujungia senelystės stilius, o kartu su jais ir senelių – vaikaičių ryšių formavimosi veiksnius:

Bendravimo solidarumas, apimantis šeimos narių bendravimo būdus ir dažnį. Įvairūs tyrimai atskleidė, kad dažni kontaktai, įskaitant ir nakvynes pas senelius, padeda seneliams išlaikyti artimus ryšius su vaikaičiais (Geurts, Tilburg, Poortman, 2011), bet santykiai tarp kartų gali būti

¹ *Senelystės* terminas sudarytas remiantis lietuvių kalbos žodžių darybos taisyklėmis, dėl jo taisyklingumo buvo konsultuotasi su VDU lietuvių kalbos specialistais, kurie pritarė jo vartojimo teisingumui.

stiprinami ir palaikomi visą gyvenimą, visiems kartu leidžiant laisvalaikį (Hebblethwaite, Norris, 2011). Vaikaičiai su labai dažnai (daugiau nei kartą per savaitę) kontaktuojančiais seneliais yra atviri visapusiškose diskusijose, o rečiau kontaktuojantys seneliai apie vaikaitių gyvenimo ypatumus užduoda nekonkrečius klausimus (Griggs et al., 2010). Įtakos bendravimo solidarumo stiprumui turi šeimos sudėtis – senelių dalyvavimas vaikaitių gyvenime gali būti ribotas dėl to, jog seneliai turi daugiau vaikų ir vaikaitių (Barber, Tremblay, 2002; Quéniart, Charpentier, 2013; Woodbridge et al., 2011), senelių amžius – paaugliai vaikaitiai jaučiasi emociškai artimesni jaunesniems seneliams, bet labiau gerbia vyresnio amžiaus senelius (Attar-Schwartz, Tan, Buchanan, 2009); vaikaitių amžius – vyresnio amžiaus vaikaitiai labiau nei jaunesni gerbia senelių nuomonę (Attar-Schwartz et al., 2009), vaikaitiams augant bendravimas su seneliais vis mažėja (Bridges et al., 2007; Griggs, Tan, Buchanan, Attar-Schwartz, Flouri, 2010; Mueller, Elder, 2003).

Normatyvinis solidarumas apibrėžia lūkesčius, susijusius su šeimos narių tarpusavio išipareigojimais. Tyrimais atskleista, kad didesnes pajamas gaunantys seneliai daugiau finansinės paramos skiria savo vaikaitims (Mueller, Elder, 2003), bet, kita vertus, vaikaitių priežiūra turi didelę reikšmę senelių gyvensenai, pvz., kai pastarieji dirba apmokamą darbą ir / ar rūpinasi kitais vaikaitiais ar giminaičiais (Mitchell, 2008).

Išsiskyrusių šeimų vaikai daugiau bendravo būtent su seneliais iš to tėvo, su kuriuo gyvena, pusės, o seneliai iš kitos pusės galėjo būti atskirti nuo aktyvaus vaikaitių auklėjimo (Bridges et al., 2007; Lussier et al., 2002, cit. Bridges et al., 2007). Seneliai, praeityje bendravę su savo seneliais ir dalyvaujantys savo vaikų gyvenime, linkę plėtoti įvairiapusių ir artimus santykius ir su savo vaikaitiais (Mueller, Elder, 2003).

Funkcinis solidarumas, apimantis įvairią tarp kartų cirkuliuojančią paramą: vaikaitių priežiūra, leidžianti tėvams dirbti ne namuose (Breheny et al., 2013; Mitchell, 2008); pagalba gimus vaikaitims, kai tėvai turi išmokti sėkmingai tvarkytis su tėvystės problemomis, (Barnett, Scaramella, Neppl, Ontai, Conger, 2010) ir auginant neįgalų vaiką (Mitchell, 2008; Woodbridge et al., 2011) bei vaikaitiams gyvenant tik su vienu iš tėvų (Bridges et al., 2007); vaikaitių auginimas (Breheny et al., 2013) ir finansinė parama, kai seneliai tampa pagrindiniu rėmėju šeimai sunkiais laikais

(Griggs et al., 2010), vaikaičių akademinio susidomėjimo skatinimas, pvz., perkant jiems knygas (Yorgason, Padilla-Walker, Jackson, 2011).

Daugelis senelių suteikia daug praktinės, emocinės ir finansinės paramos savo šeimoms, kartais neatsižvelgdami į savo pačių socialinę, psichologinę, finansinę ir fizinę gerovę (Breheny et al., 2013). Senelių patirtį atskleidė kokybinis Quénart ir Charpentier (2013) tyrimas, kuriame apklaustos močiutės išreiškė stiprų norą bendraudamos su vaikaičiais perduoti jiems savo žinias ir prisiminimus bei prasmingą poreikį palikti po savęs vertybių rinkinį ir žinias, kuris atrodo lyg „simbolinis nemirtingumas“ – atspindi tęstinumą ir leidžia abiem kartoms susitaikyti su mirtimi. Atkreipiamas dėmesys, kad joks vertybių perdavimas negalimas be perdavėjo – senelių ryžto perduoti ir paveldėtojo – vaikaičių imlumo tai priimti, dėl to ryšiai tarp kartų turi būti palaikomi nuolat (Quénart, Charpentier, 2013).

Artumo / afekcijos solidarumas, apimantis šeimos narių jausmus ir santykius: vaikaičiai dažniau bendravo ir jautėsi artimesni močiutėms nei seneliams (Lussier et al., 2002, cit. Bridges et al., 2007) ir labiau gerbė senelius iš mamos pusės (Attar-Schwartz et al., 2009; Mueller, Elder, 2003). *Struktūrinis solidarumas* – skirtingų kartų sąveikos, pasireiškiančios per teritorinį atstumą tarp šeimos narių: mažesnis atstumas sąlygoja emociškai artimesnius santykius tarp kartų (Quénart, Charpentier, 2013; Mueller, Elder, 2003) ir daugiau visokeriopos naudos vaikaičiams (Mitchell, 2008). Atkreipiamas dėmesys į šių laikų ypatumus – modernias technologijas (mobilieji telefonai, tradicinis ir elektroninis paštas, tarptautinis mobilumas), kurios sutrumpina atstumus, dėl to ryšiai tarp kartų gali būti stiprūs nepaisant fizinio atstumo (Attar-Schwartz et al., 2009; Quénart, Charpentier, 2013).

VAIKAIČIŲ VERTYBIŲ SISTEMOS, SUSIFORMAVUSIOS IŠ BENDRAVIMO SU SENELIAIS PATIRTIES, YPATUMAI

Šeima – pirmoji institucija vaiko gyvenime, todėl besiformuojanti vaiko, paauglio asmenybė tampa tam tikru šeimos aplinkos produktu (Barni, Ranieri, Scabini, 2012; South et al., 2008). Vyresnieji šeimos nariai – tėvai ir seneliai – stengiasi perduoti savo vertybes jaunesniesiems, pastarieji,

nors ir priešinasi šių vertybių priėmimui, vis dėlto jas internalizuoja ir pripažįsta savo vertybių sistemoje būdami vyresnio amžiaus (Barni et al., 2012; Breheny et al., 2013; Pratt, Norris, Hebblethwaite, Arnold, 2008). Ši požiūrį atkartoja viena Bengtsono (2001) kartų – konsenso – solidarumo dimensija: vertybinių orientacijų ir požiūrių perdavimas vaikams ankstyvosios socializacijos metu apibendrinamas kaip tiesioginio kartų sutapimo rezultatas.

Egzistuoja bent du skirtingi šeimos modeliai: branduolinis (tėvai ir vaikai) ir išplėstinis (tėvai, vaikai, seneliai, galbūt net kiti giminaičiai). Martišauskienė (2005) atkreipė dėmesį į išplėstinę šeimą teigdama, kad tie paaugliai, kurie gyvena kartu su tėvais ir seneliais, palankiau žvelgė į laimingą šeimą, dvasinį vienumą ir ištikimybę. Atitinkamai Dolbin-MacNab ir Keiley (2009) tyrimai su vaikaičiais ir seneliais parodė stiprius ir emociškai uždarus senelių ir vaikaičių santykius. Vienas iš įdomiausių ir intymiausių tyrimų rezultatų buvo tas, kad vaikaičiai savo santykius su seneliais apibūdino įvardydami ne tik meilę, bet ir pabrėždami gilų dėkingumą ir pagarbą savo seneliams dėl pastangų besirūpinant jais.

Autorius Prattas su kolegomis (2008) atliko tyrimą, siekdamį palyginti vaikų pasakojimų apie tėvų ir senelių ugdymo (vertybiniu aspektu) skirtumus. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog istorijų apie senelių įtaką savo socializacijai vaikai papasakojo mažiau nei istorijų apie tėvus, be to, vertingi pamokantys pasakojimai apie senelius buvo kitokio pobūdžio nei pasakojimai apie tėvus. Istorijos apie tėvus dažniausiai buvo interaktyvios: tėvai pamokomai atsakė į vaiko elgesį ar patirtį paskatinimais arba bausmėmis (pvz., nubaudimas dėl vagystės buvo kaip sąžiningumo vertybės priminimas), o pasakojimai apie senelių veiksmus ar platesnę gyvenimo eigą, kurioje vaikas tiesiogiai nedalyvavo, buvo apie vertybių pavyzdžius. Tai, atrodo, atskleidžia tėvų ir senelių atsakomybę dėl vaiko socializacijos, kai netiesioginių sąveikų su vaikais metu (Pratt et al., 2008). Apibendrinant reikia paminėti Lietuvoje Martišauskienės (2005a) atlikto tyrimo duomenis, kurie paneigė hipotezę, kad šeima daro reikšmingą įtaką paauglių dvasiniam tapsmui. Tikėtina, kad paauglių, ypač vyresnių, vertybių sistema jau susiformavusi ir mažai paslanki, bet ankstesnė šeimos, taip pat senelių, įtaka gali būti matoma būtent šioje

susiformavusioje individualioje vertybių sistemoje. Tikėtina, kad augdami ir judėdami į suaugusiųjų amžių, paaugliai tampa panašūs į savo tėvus, kurie yra panašūs į savo tėvus (Barni et al., 2012).

TYRIMO METODAI

Tyrimo metu buvo numatyta surinkti informaciją, susijusią su respondento požiūriu, jausmais, elgsena, nuomone, patirtimi, kuri išsakoma savais žodžiais. Siekiant geriau suprasti ir pamatyti, kaip mąsto ir procesus tarp kartų supranta jauni žmonės, tyrimo medžiagai surinkti pasirinktas kokybinis metodas – pusiau struktūruotas interviu. Interviu sudarytas darbo autorių Gustainienės ir Paukštės, įtraukiant demografinius klausimus, tyrimo dalyvių vertybes (pvz., *Kas Tau gyvenime svarbiausia?*; *Kokių žmogumi Tu norėtum būti?*), jų senelių vertybes (pvz., *Koks žmogus yra Tavo senelis?*; *Jeigu Tau reiktų apibūdinti, kas Tavo seneliui svarbiausia gyvenime (žmonėse), ką pasakytum?*) ir sąsajas tarp jų išryškinančius klausimus (pvz., *Kuo nori būti panašus į senelį?*; *Kas traukia Tave bendrauti su seneliu? Kodėl?*). Klausimų eiliškumas buvo apibrėžtas, pasiliekančias galimybę tikslintis, klausti, aiškintis. Duomenys apdoroti ir analizuoti kokybinės turinio analizės metodu.

Tyrimo dalyvių prašoma kalbėti apie tą senelį, kuris jiems yra emociškai artimiausias, taip skatinant juos labiau atsiskleisti bei siekiant, kad tyrimo metu jie patogiai jaustųsi ir noriai dalytųsi patirtimi.

TYRIMO DALYVIAI. Informantai pasirinkti patogiosios atrankos būdu, papildytu „sniego gniūžtės“ metodu. Pasirenkant tyrimo dalyvius buvo atsižvelgiama į kelis veiksnius: kad tyrimo dalyvis būtų paskutiniųjų klasių mokinys (11-tos arba 12-tos klasės) bei turėtų arba labai gerai prisimintų senelį, apie kurį nori kalbėti. Planuojant tyrimą nesitikėta sudaryti tiriamųjų grupes lyginimui, nes amžiaus skirtumas yra labai mažas (maždaug vieneri metai), bet į tyrimą pakviestas vienodas skaičius vaikinų ir merginų bei 11-tos ir 12-tos klasės mokinių (t. y. 3 merginos vienuoliktokės, 3 vaikinai vienuoliktokai ir t. t.) tam, kad būtų išlaikytas panašus tyrimo dalyvių imties pasiskirstymas.

TYRIMO PROCEDŪRA. Duomenims surinkti buvo naudojamas tiesioginis individualus interviu. Tyrimo interviu vykdė straipsnio autorės, visi dalyviai sutiko dalyvauti tyrime savo noru, jiems buvo užtikrintas informacijos konfidencialumo bei asmens anonimiškumo išsaugojimas, gautas leidimas pokalbius įrašyti. Vėliau visi interviu buvo transkribuoti. Interviu buvo atliekami nuo 2012-11-04 iki 2012-11-15. Kiekvienas interviu truko nuo 7 iki 17 minučių. Visi interviu atlikti informantams patogiose viešose vietose.

REZULTATAI

DEMOGRAFINIAI RODIKLIAI. Tyrime dalyvavo dvylika 11-tos ir 12-tos klasių mokinių (po lygiai vaikinių (lentelėse pažymėta v1...6) ir merginų (lentelėse pažymėta m1...6), 11-tos ir 12-tos klasės mokinių (lentelėse pažymėta atitinkamai 11 kl ir 12 kl). Pilnose šeimose gyveno 9 tiriamieji iš 12, su vieno vaikinų šeima kartu gyveno močiutė. Senelių, apie kuriuos kalbėjo vaikaičiai, amžiaus vidurkis 71,25 metų (viena iš močiučių yra prieš metus mirusi). Močiučių amžiaus intervalas nuo 57 iki 87, senelių – nuo 60 iki 80 metų. Penki vaikaičiai galėjo pasakyti senelio, apie kurį kalba, išsilavinimą ir darbą, kurį dirbo arba tebedirba iki šiol. Likę septyni nežinojo kurio nors vieno dalyko, atrodo, patys dėl to nustebo. Trys iš minėtų senelių yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, likę baigę pagrindinę, vidurinę arba specializuotas mokyklas (pvz., jūrėivystės). Vaikaičiai, rinkdamiesi senelius, apie kuriuos norėjo kalbėti kaip apie artimiausią sau, orientavosi į savo lyties senelius. Tik vienas vaikinys iš visų tiriamųjų pasirinko kalbėti apie močiutę, tai galėjo lemti jo šeimos situacija – jie gyveno kartu.

VAIKAIČIŲ VERTYBĖS, ATSISKLEIDŽIANČIOS IŠ BENDRAVIMO SU SENELIAIS PATIRTIES

Atsakymų į interviu klausimus kokybinės turinio analizės rezultatai išryškino vaikaičių vertybes, kurios atsiskleidė iš bendravimo su seneliais patirties, ir kartų solidarumą. Visas aptariamas vertybes vaikaičiai laiko savo vertybių sistemos dalimi arba laiko jas reikšmingomis ir nori jas įgyti bendravimo su seneliais kontekste. Pirma išskirta kokybinė kategorija – *bendravimo solidarumas* (žr. 2 lentelę).

2 LENTELĖ. VAIKAIČIŲ VERTYBĖS, ATSISKLEIDUSIOS PER KARTŲ SOLIDARUMO
DIMENSIJĄ – BENDRAVIMO SOLIDARUMĄ.

Kategorija	Subkategorija	Iliustracijos
Bendravimo solidarumas	Tiesos sakymas	„tikrai svarbus tiesos išsakymas“ (11 kl-v1); „su ja <močiute> aš iš tikrųjų būnu gal savi- mi, <...> nereikia tokios kaukės jokios užsi- dėti“ (11 kl-m1); „kad žmonės būtų nuošir- dūs, tiesiog neapsimetinėtų, nesakytų to, ko nėra“ (12 kl-m2);
	Sąžiningumas	„tai galbūt labiau sąžiningumą mėgstu“ (11 kl-v3); „sąžiningumas“ (12 kl-m3);
	Atvirumas	„atvirumas“ (11 kl-v3) (11 kl-m1) (11 kl-m3) (12 kl-m1);
	Nuoširdumas	„nuoširdumas“ (12 kl-v2); „nuoširdus“ (11 kl-m2) (12 kl-m1); „nuoširdus bendravi- mas“ (11 kl-m2); „paprastumas“ (12 kl-m1);
	Pasitikėjimas	„kuria kiti žmonės gali pasitikėti labai smar- kiai“ (12 kl-m3);
	Komunikabili- mas	„bendravimassvarbiausia“ (12 kl-v1); „bend- raujantis, komunikabilus“ (12 kl-v3); „labai vertinu komunikabilumą, nes jeigu susitinki su žmogum ir nėra apie ką kalbėti, tai man labai sunku“ (11 kl-v3); „bendravimas su ki- tais žmonėmis“ (11 kl-m3); „santykiai su my- linčiais žmonėmis“ (12 kl-m2).
	Linksmumas	„norėčiau mokėti vieną anekdotą ir pasakoti jį tiek kartų daug kaip jis, kad jis būtų juo- kingas vis <...> linksmas“ (12 kl-v3); „links- mu“ (11 kl-m2); „išdaigas mėgstantis daryt“ (12 kl-v1).

Pirmoji kategorija (*bendravimo solidarumas*) per bendravimo su seneliais patirtį atspindi tokias vaikaičių vertybes kaip *tiesos sakymas*, *sąžiningu-
mas*, *atvirumas*, *nuoširdumas*, *pasitikėjimas*, *komunikabilumas* ir *linksmumas*. Atskleisti svarbūs nuoširdaus, pasitikėjimu grįsto bendravimo aspektai rodo, kad vaikaičiai būtent iš bendravimo su seneliais patirties, kaip vieno iš svarbiausių socialinių kontaktų jų gyvenime, internalizavo bendravimo vertybes ir gilų jų pajautimą bei supratimą.

3 LENTELĖ. VAIKAIČIŲ VERTYBĖS, ATSISKEIDUSIOS PER KARTŲ SOLIDARUMO DIMENSIJĄ – KONSENSO SOLIDARUMĄ.

Kategorija	Subkategorija	Iliustracijos
Konsenso solidarumas	Išmintis	„patarimų paklausu visados kaip ką daryt gyvenime“ (11 kl-v1);
	Žodžio laikymasis	„norėčiau visą laiką laikytis žodžio“ (12 kl-m3).

Antroji išskirta kategorija (*konsenso solidarumas*) apibrėžia kartų sutarimo laipsnį ir atspindi aktualias vertybes – *išmintį ir žodžio laikymąsi*.

4 LENTELĖ. VAIKAIČIŲ VERTYBĖS, ATSISKEIDUSIOS PER KARTŲ SOLIDARUMO DIMENSIJĄ – NORMATYVINĮ SOLIDARUMĄ.

Kategorija	Subkategorija	Iliustracijos
Normatyvinis solidarumas	Psichologinė gerovė	„visame kame bando išvelgti kažkiek gero“ (11 kl-m1); „labai stiprus žmogus“ (11 kl-m1);
	Fizinė gerovė	„turėti tiek energijos, kiek jinai turi dabar“ (11 kl-m3); „sveika mityba“ (12 kl-m3); „taip sveikai išgyventi“ (12 kl-m3);
	Dvasinė ramybė	„kiti žmonės jaučiasi labai gerai su tuo žmogum“ (11 kl-m1);
	Darbas	„darbas, <...> nedirbsi – negyvensi“ (12 kl-v3);
	Išsilavinimas	„reikia kažkuo būt“ (12 kl-v1); „kad neprarasčiau to užsidegimo, domėtis visokiais šiuolaikinėmis technologijomis ir t.t.“ (11 kl-v3);
	Gyvenimo tikslai	„siekiantis savo tikslų ir pasiekiantis gal“ (11 kl-v2); „siekianti tikslo“ (11 kl-m1);
	Darbštumas	„darbštus, ne tinginys“ (11 kl-v2); „darbštus“ (12 kl-v3); „labai darbštus žmogus“ (12 kl-m1).
	Atsakingumas	„visą laiką viską padaro iki galo“ (12 kl-m1); „išdaigas mėgstantis daryt, bet suprantantis, kai reikia nustoti, su ribom“ (12 kl-v1).

Trečioji kategorija – *normatyvinis solidarumas* – apibrėžia šeimos narių tarpusavio išipareigojimų lūkesčius, kur iš bendravimo su seneliais patirties internalizuodami vertybes vaikaičiai atkreipia dėmesį į tokias sritis kaip *psichologinė ir fizinė gerovė, dvasinė ramybė, darbas, išsilavinimas, gyvenimo tikslas, darbštumas ir atsakingumas*. Atsiskleidžia vaikaičių lūkesčių apimtis: nuo profesinės veiklos gyvenime svarbos (svarbu būti darbštiesiems, turėti tikslų ir jų siekti, kažkuo tapti) iki sveikatos išsaugojimo metams bėgant (vaikaičiai jau šiandien imasi priemonių, kurių juos moko seneliai tam, kad išsaugotų sveikatą ateityje – sveikai maitinasi, žvelgia į gyvenimą pozityviau, vengia stresų ir pan.).

5 LENTELĖ. VAIKAIČIŲ VERTYBĖS, ATSISKLEIDUSIOS PER KARTŲ SOLIDARUMO DIMENSIJĄ – FUNKCINI SOLIDARUMĄ.

Kategorija	Subkategorija	Iliustracijos
Funkcinis solidarumas	Padėjimas	„matantis nu ne tik save, bet ir kitus, galintis padėti“ (11 kl-v1); „padeda ten visiems“ (11 kl-v2);
	Pamokymai	„įdomu kitus mokinti netradiciškais būdais“ (12 kl-v1);
	Rūpestingumas	„rūpestingumu“ (11 kl-m2); „norėčiau gal, kad kitais rūpintis labiau“ (11 kl-v1);
	Geranoriškumas	„geranoriškas“ (11 kl-m2); „geros širdies toksai“ (11 kl-v2); „kaip senelis geras“ (11 kl-v2); „pasisemiu kaip nors kokių gerų savybių, pasižiūriu ir pats bandau kažką tai panašesnis būt“ (11 kl-v2); „nesavanaudiškumo reikėtų iš jos pasimokyti“ (11 kl-m1);
	Rūpinimasis kitų žmonių gerove	„žiūriu, kiek jinai stengiasi ir tiesiog taip aukoja save, <...> nesavanaudiškumo reikėtų iš jos pasimokyti“ (11 kl-m1).

Ketvirtoji – *funkcinio solidarumo* – kategorija apibrėžia konkrečią tarp kartų cirkuliuojančią paramą. Iš bendravimo su seneliais patirties vaikaičiai išskiria tokias vertybes kaip *padėjimas, pamokymai, rūpestingumas, geranoriškumas, rūpinimasis kitų žmonių gerove*. Senelių pavyzdžio ir asmenybės įkvėpti, vaikaičiai supranta altruizmo vertybių reikšmę ir prasmę.

6 LENTELĖ. VAIKAIČIŲ VERTYBĖS, ATSISKLEIDUSIOS PER KARTŲ SOLIDARUMO DIMENSIJĄ – ARTUMO / AFEKCIJOS SOLIDARUMĄ.

Kategorija	Subkategorija	Iliustracijos
Artumo / afekcijos solidarumas	Šeima	„šeima“ (11 kl-v2) (12 kl-v1) (11 kl-m2) (12 kl-m1) (12 kl-m3); „norėčiau turėti tokius pačius šiltus santykius su savo šeima“ (12 kl-m2); „jaučiasi tarp savo artimų žmonių gerai, <...> nesijaučia atstumtas, nesijaučia vienišas“ (12 kl-m2); „turėti gerą šeimą, be jokių pykčių, be jokių kivirčų kaip ten būna, be jokių skyrybų“ (12 kl-m2); „man gyvenime svarbiausia irgi santykiai su kitais žmonėmis – artimaisiais“ (12 kl-m3);
	Meilė	„mylimą žmogų greičiausiai turėt“ (12 kl-v1); „meilė <...> tas pats meilės jausmas, kad esi mylimas, kad nesi atstumtas“ (12 kl-v2).
	Pagarba	„norėčiau būti pavyzdys, kaip mano močiutė, tarkim, man“ (11 kl-m3);
	Supratingumas	„kuris mane suprastų <...> galėtų mane išklausyti“ (11 kl-m3);
	Palaikymas	„visą laiką Tave palaikys“ (12 kl-m1).
	Užsispyrimas	„užsispyrimu“ (12 kl-v2); „užsispyrusi, labai valingą“ (11 kl-m1); „tiek kantrybės turėti“ (12 kl-m3); „užsispyrusi tokia“ (11 kl-m1).

Penktoji išskirta kategorija (*artumo / afekcijos solidarumas*) apibūdina respondentų požiūrį į jausmų ir santykių šeimoje svarbą. Išskirtos subkategorijos atspindi atskiras respondentų paminėtas vertybes, tai yra *šeimą, meilę, pagarbą, supratingumą, palaikymą ir užsispyrimą*. Tyrimo dalyviai laikosi nuomonės, kad šeima yra viena iš svarbiausių vertybių. Tiriamiesiems svarbi artimiausia socialinė aplinka, jos palaikymas ir supratimas, pagarba, meilė. Šios vertybės labiausiai formuojasi ir atsiskleidžia iš bendravimo su seneliais patirties, nulemtos amžiaus skirtumo tarp kartų. Vaikaičiai internalizuoja pagarbos, supratingumo ir palaikymo vertybes į savo vertybių sistemas pavyzdžio, kurį seneliai rodo bendraudami su jais, dėka.

Apibendrinant visas išskirtas kategorijas ir subkategorijas matyti, kad bendravimas (tiesos sakymas, sąžiningumas, atvirumas, nuoširdumas, pasitikėjimas, komunikabilumas, linksmumas), konsensus (išmintis, žodžio laikymasis), normatyvinio (psichologinė ir fizinė gerovė, dvasinė ramybė, darbas, išsilavinimas, gyvenimo tikslai, darbštumas, atsakingumas), funkcinio (padėjimas, pamokymai, rūpestingumas, geranoriškumas, rūpinimasis kitų žmonių gerove) ir artumo / afekcijos solidarumas (šeima, meilė, pagarba, supratingumas, palaikymas ir užsispyrimas) yra stipriai tarpusavyje susiję ir apima vertybes, atspindinčias vaikaičių vertybių sistemą bei atsiskleidžiančias iš bendravimo su seneliais patirties. Galima teigti, kad bendraudami su seneliais vaikaičiai formuojasi ne tik pamatinės (pvz., savikontrolė), bet ir aukštesnio lygio (pvz., tolerantiškumo ir naudingumo) vertybes, kurias internalizuoja į savo vertybių sistemą ir suasmenina.

REZULTATŲ APTARIMAS

Svarbiausias šio tyrimo tikslas buvo nustatyti, kokios vaikaičių vertybės atsiskleidžia iš bendravimo su seneliais patirties kartų solidarumo kontekste. Atlikus kokybinę interviu turinio analizę išryškėjo vaikaičių vertybės, atskleidžiančios M. Rokeacho (1973) vertybių tipologiją. Iš sudarytos lentelės matyti, kad iš bendravimo su seneliais patirties atsiskleidusios vaikaičių vertybės gana išsamiai atkartoja universalias vertybes pagal Rokeachą (žr. 7 lentelę).

Iš lentelės matyti, kad iš bendravimo su seneliais patirties vaikaičiai atskleidė beveik pusę universalių vertybių: 8 iš 18 terminalinių vertybių, arba siekiamų gyvenimo tikslų – *meilė, sveikata, vidinė harmonija, socialinis pripažinimas, išmintis, laimingas šeimyninis gyvenimas, sėkmė siekiant tikslų ir materialiai aprūpintas gyvenimas*; 9 iš 18 instrumentinių vertybių, arba elgesio būdų, vedančių gyvenimo tikslų link – *linksmumas, ambicijos, mylintis, savikontrolė, sąžiningumas, protingumas, tolerantiškumas, paslaugumas ir atsakingumas*. Vaikaičių vertybių sistemoje internalizuotų senelių perduotų vertybių skaičius gana nemažas, tai gali rodyti tiriamųjų vaikaičių brandą ir gyvenimo vertybių reikšmės supratimą. Autorius Prattas su kolegomis (2008), atlikę tęstinį tyrimą apie tėvų ir

senelių vaikams perduodamas vertybes ir jų internalizaciją, pastebėjo, kad pastarieji, nors ir priešinasi šių vertybių priėmimui, vis dėlto jas internalizuoja ir pripažįsta savo vertybių sistemoje būdami vyresnio amžiaus. Šio tyrimo respondentų amžius – 16–18 metų, jo negalima priskirti vyresnio amžiaus kategorijai, bet gali būti, kad šios vertybės, kurios iki šiol yra internalizuotos, dar nėra visos, kurias vyresnė karta bandė perduoti jaunesniajai.

Šio tyrimo rezultatus atitinkančių tyrimų nepavyko rasti, nes tai bene pirmasis bandymas Lietuvoje pažvelgti į vaikų vertybių sistemos, susiformavusios iš bendravimo su seneliais patirties, ypatumus. Tačiau yra atlikta tyrimų, atskleidžiančių vyresnių klasių mokiniams būdingas vertybes, kurias galima lyginti su šiame tyrime nustatytomis. Tokios šiame tyrime nustatytos vertybės kaip meilė, atsakingumas, šeima, gyvenimo tikslai, tiesos sakymas ir sąžiningumas, sveikata, visuomenės pripažinimas ir išsilavinimas įvardytos ir kitų tyrėjų atliktose vertybių sistemų analizėse (Gricienė, 2005; Martišauskienė, 2005; Žygaitienė, Zokienė, 2010; Ivanauskaitė, 2000, cit. Šnirienė, 2009).

Vyresnių mokinių internalizuotos vertybės, kurios šiame tyrime neatskleistos, bet kurias minėti autoriai nustatė savo tyrimais, – tai tikra draugystė (Ivanauskaitė, 2000, cit. Šnirienė, 2009; Žygaitienė, Zokienė, 2010), pagarba ir mandagumas (Martišauskienė, 2005), pasitikėjimas savimi (Gricienė, 2005), malonumai (Ivanauskaitė, 2000, cit. Šnirienė, 2009). Apibendrinant gautus rezultatus galima pasakyti, kad analizuojant vaikų bendravimo su seneliais patirtį yra atskleisti tam tikri vaikų vertybių sistemos ypatumai. Svarbu paminėti ir keletą šio darbo *ribotumų*. Vienas iš tokių – maža tiriamųjų imtis, kurios praplėtimas leistų plačiau apžvelgti ir geriau suprasti tiriamą reiškinį. Kadangi tyrimas yra retrospektyvus, dėl to sunku kalbėti apie vaikų vertybių formavimąsi vienpusiškai siejant su seneliais ir neįvertinant kitų galimų veiksnių, turėjusių reikšmės vertybių formavimuisi. Dėl to ateities tyrimams rekomenduojame patikrinti gautus rezultatus atskleidžiant tėvų indėlį į vertybių formavimąsi, į tyrimus įtraukiant visų generacijų atstovus. Būtų tikslinga atlikti kiekybinį tyrimą, kuris galėtų patikslinti gautus kokybinio tyrimo duomenis.

7 LENTELĖ. TYRIMU ATSKLEISTŲ VERTYBIŲ PALYGINIMAS SU M. ROKEACHO
VERTYBIŲ MODELIU.

Terminalinės vertybės (M. Rokeachas)	Šiuo tyrimu nustatytos vaikaičių vertybės	Instrumentinės vertybės (M. Rokeachas)	Šiuo tyrimu nustatytos vaikaičių vertybės
Tikra draugystė		Linksmumas	Linksmumas
Meilė	Meilė	Ambicijos	Darbštumas
Savigarba		Mylintis	Geranoriškumas
Sveikata	Psichologinė gerovė; fizinė gerovė	Tvarkingumas	
Vidinė harmonija	Dvasinė ramybė	Savikontrolė	Užsispyrimas
Lygybė		Gabumai	
Laisvė		Drąsa	
Malonumai		Mandagumas	
Socialinis pripažinimas	Pagarba	Sąžiningumas	Tiesos sakymas; sąžiningumas; atvirumas; nuoširdumas
Išmintis	Išmintis; išsilavinimas	Kūrybiškumas	
Išganymas		Savarankiškumas	
Laimingas šeimyninis gyvenimas	Šeima	Protingumas	Pamokymai
Nacionalinis saugumas		Tolerantiškumas	Pasitikėjimas; komunikabilumas; supratingumas
Sėkmė siekiant tikslų	Gyvenimo tikslai	Racionalumas	
Pasaulio grožis		Nuolankumas	
Pasaulinė taika		Paslaugumas	Palaikymas; padėjimas; rūpestingas; rūpinimasis kitų žmonių gerove
Materialiai aprūpintas gyvenimas	Darbas	Atsakingumas	Atsakingumas; žodžio laikymasis
Aktyvus gyvenimas		Atlaidumas	

IŠVADOS

Kokybinės turinio analizės rezultatai atskleidė, jog vaikaičių ir senelių bendravimas yra reikšmingas veiksnys, prisidedantis prie vaikaičių vertybių formavimosi. Vaikaičiai iš bendravimo su seneliais patirties yra suformavę plačią ir turtingą vertybių sistemą, apimančią šias vertybių kategorijas (kartų solidarumo modelio kontekste):

bendravimo solidarumas: tiesos sakymas, sąžiningumas, atvirumas, nuoširdumas, pasitikėjimas, komunikabilumas, linksmumas;

konsenso solidarumas: išmintis, žodžio laikymasis;

normatyvinis solidarumas: psichologinė ir fizinė gerovės, dvasinė ramybė, darbas, išsilavinimas, gyvenimo tikslai, darbštumas, atsakingumas;

funkcinis solidarumas: padėjimas, pamokymai, rūpestingumas, geranoriškumas, rūpinimasis kitų žmonių gerove;

artumo / afekcijos solidarumas: šeima, meilė, pagarba, supratingumas, palaikymas ir užsispyrimas.

LITERATŪRA

1. Attar-Schwartz, S., Tan, J.-P., Buchanan, A. (2009) Adolescents' perspectives on relationships with grandparents: The contribution of adolescent, grandparent, and parent–grandparent relationship variables. *Children and Youth Services Review*, 31: 1057–1066.
2. Barber, C. E., Tremblay, Jr. K. R. (2002) Grandparents: Styles and Satisfactions. *Consumer series: Family*, <http://cospl.coalliance.org/fedora/repository/co:6098/ucsu20622102392004internet.pdf>. Žiūrėta 2012-10-26.
3. Barnett, M. A., Scaramella, L. V., Neppl, T. K., Ontai, L., Conger, R. D. (2010) Intergenerational Relationship Quality, Gender, and Grandparent Involvement. *Family Relations*, 59: 28–44.
4. Barni D., Ranieri S., Scabini E. (2012) Value similarity among grandparents, parents, and adolescent children: Unique or stereotypical? *Family science*, 3 (1): 46–54.
5. Bengtson, V. L. (2001) Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63: 1–16.
6. Blaževičienė, A. (2007) Slaugytojų vertybių pokytis ir jų sąsajos su gyvenimo kokybe. Daktaro disertacija, Kauno medicinos universitetas, Kaunas.

7. Breheny, M., Stephens, Ch., Spilsbury, L. (2013) Involvement without interference: How grandparents negotiate intergenerational expectations in relationships with grandchildren. *Journal of Family Studies*, 19 (2): 174–184.
8. Bridges, L. J., Roe, A. E. C., Dunn, J., O'Connor, T. G. (2007). Children's Perspectives on Their Relationships With Grandparents Following Parental Separation: A Longitudinal Study. *Social Development*, 16 (3): 539–554.
9. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. (2000) Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
10. Debats, D. L., Bartelds, B. F. (2005) The structure of human values: a principal components analysis of the Roheach Value Survey. <http://dissertations.ub.rug.nl/FILES/faculties/ppsw/1996/d.l.h.m.debats/c5.pdf>. Žiūrėta 2012-11-02.
11. Dolbin-MacNab, M. L., Keiley, M. K. (2009) Navigating Interdependence: How Adolescents Raised Solely by Grandparents Experience Their Family Relationships. *Family Relations*, 58: 162–175.
12. Hebblethwaite, Sh., Norris, J. (2011) Expressions of Generativity through Family Leisure: Experiences of Grandparents and Adult Grandchildren. *Family Relations*, 60: 121–133.
13. Geurts, T., Tilburg van, T. G., Poortman, A.-R. (2011). The grandparent – grandchild relationship in childhood and adulthood: A matter of continuation? *Personal Relationships*, 1–12.
14. Gricienė, L. (2005) Vyresniųjų klasių mokinių gyvenimo prasmės ir vertybinių orientacijų ypatumai. Magistro tezės. Šiaulių universitetas, Šiauliai.
15. Griggs, J., Tan, J. P., Buchanan, A., Attar-Schwartz, Sh., Flouri, E. (2010) 'They've Always Been There for Me': Grandparental Involvement and Child Well-Being. *Children & Society*, 24: 200–214.
16. Yorgason, J. B., Padilla-Walker, L., Jackson, J. (2011) Nonresidential Grandparents' Emotional and Financial Involvement in Relation to Early Adolescent Grandchild Outcomes. *Journal of Research on Adolescence*, 21 (3): 552–558.
17. Kučinskienė, R., Giedrė, T. (2007) *Bendravimo pagrindai*. Vilnius: Kronta.
18. Kuzmickas, B. (2001) Laimė, asmenybė, vertybės. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
19. Leliūgienė, I. (2003) *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
20. Martišauskienė, E. (2005) Dvasingumo ugdymas, keičiantis ugdymo paradigmą. *Pedagogika*, 79: 32–39.
21. Martišauskienė, E. (2005a) Šeimos įtaka paauglių dvasiniam tapsmui. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 19: 743–750.

22. Mitchell, W. (2008) The role played by grandparents in family support and learning: considerations for mainstream and special schools. *Support for Learning*, 23 (3): 126–135.
23. Mueller, M. M., Elder, Jr. G. H. (2003) Family Contingencies across the Generations: Grandparent-Grandchild Relationships in Holistic Perspective. *Journal of Marriage and Family*, 65: 404–417.
24. Petruitytė, A. (2003) *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: Presvika.
25. Pratt, M. W., Norris, J. E., Hebblethwaite, Sh., Arnold, M. L. (2008). Intergenerational Transmission of Values: Family Generativity and Adolescents' Narratives of Parent and Grandparent Value Teaching. *Journal of Personality*, 76 (2): 171–198.
26. *Psichologijos žodynas*. (1993) Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
27. Quéniart, A., Charpentier, M. (2013) Initiate, Bequeath, and Remember: Older Women's Transmission Role Within the Family. *Journal of Women & Aging*, 25: 45– 65.
28. Radziulienė, J. (2007) Šeima kaip vertybių internalizavimo veiksnys. Magistro tezės. Vilniaus pedagoginis universitetas, Vilnius.
29. South, S. C., Krueger, R. F., Johnson, W., Iacono, W. (2008) Adolescent Personality Moderates Genetic and Environmental Influences on Relationships With Parents. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94 (5): 899–912.
30. Suslavičius, A. (2006) *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
31. Steward, W. M. (2004) Values and Political Ideology: Rokeach's Two – Value Model in a Proportional representation environment. http://www.findarticles.com/p/articles/miqa3848/is_200411/ai_n9467751. Žiūrėta 2012-10-27.
32. Šnirienė, G. (2009) Paauglių smurtininkų vertybinių orientacijų ypatumai. Magistro tezės. Vilniaus pedagoginis universitetas, Vilnius.
33. Vakalahi, H. F. O., Taiapa. J. T. T., Ware, F. (2013) Taonga: grandchildren the treasures of grandparents. *Journal of cultural diversity*, 20 (3): 112–119.
34. Vasiliauskas, R. (2005) Ugdymas ir vertybės: vertybių ugdymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 14: 8–17.
35. Woodbridge, S., Buys L., Miller, E. (2011) 'My grandchild has a disability': Impact on grandparenting identity, roles and relationships. *Journal of Aging Studies*, 25: 355–363.
36. Žygaitienė, B., Zokienė, V. R. (2010) Mokinių dorovinės vertybės ir jų ugdymo galimybės: technologijų mokytojų požiūris. *Pedagogika*, 98: 39–46.
37. Želvys, R. (2007) *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

SUMMARY

PECULIARITIES OF GRANDCHILDREN VALUE SYSTEM IN RELATION TO COMMUNICATION WITH THEIR GRANDPARENTS: QUALITATIVE ANALYSIS

The article analyzes the grandchildren's values through interaction with their grandparent's experience, focusing on communication between generations. Developmental psychologists argue that socially and psychologically safe family environment is the basis for personal development (South, Krueger, Johnson, Iacono, 2008). In Lithuania, studies on peculiarities of grandparents' and grandchildren' relationship are very rare, therefore, we focused on grandchildren, who are approaching adulthood and communication experience with their grandparents might affect the value system of grandchildren. The aim of the study was to highlight grandchildren's values, which are revealed through communicating with grandparents. The qualitative study involved twelve 11–12 form students who were interviewed by the authors using a semi-structured interview. Grandchildren's values were analyzed according to M. Rokeach (1973) values system and within generation solidarity model. Content analysis demonstrated that grandchildren, through communication with their grandparents, had gained broad experience and rich system of values. These values include associational solidarity (telling the truth, honesty, openness, honesty, trust, sociability, gaiety), consensual solidarity (wisdom, freedom of compliance), normative solidarity (psychological and physical well-being, spiritual peace, work, education, life goals, diligence, responsibility), functional solidarity (help, advice, care, kindness, caring for other people's well-being) ir affectual solidarity (family, love, respect, understanding, support, persistence). In the future research it is advisable to study representatives of other generations (parents, grandparents) in order to expand the knowledge of value transition between them.

Keywords: grandparenting, values, value system, grandchildren.